

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Έντυπες και ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις στο χώρο της Αρχαιολογίας (μέρος 1ο)

Από τις 20 έως τις 22 Φεβρουαρίου διοργανώθηκε διεθνές συνέδριο με θέμα την επιστημονική δημοσίευση στην αρχαιολογία, και γενικότερα στις ανθρωπιστικές επιστήμες, από το περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες και τη Διεθνή Συνάντηση Αρχαιολογικής Ταϊνίας του Μεσογειακού Χώρου *Afion* με τη συνεργασία της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής της Αθήνας, της Υπηρεσίας Επιστημονικής και Πανεπιστημιακής Συνεργασίας της Γαλλικής Προεδρίας και υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού. Το θέμα του συνεδρίου, πρωτότυπο όσο και ενδιαφέρον για τον ελληνικό χώρο, απασχολεί τη στήλη του τρέχοντος και του επόμενου τεύχους.

Με τον όρο «δημοσίευση» ορίζουμε παραδοσιακά τόσο την ενέργεια της γνωστοποίησης μέσω του Τύπου, όσο και το «δημοσίευμα», το περιεχόμενο δηλαδή, που έχει συγκεκριμένη μορφή και μέσο διάθεσης (επιστημονικά περιοδικά, σειρές, κ.λπ.)¹. Δεδομένου ότι στη στήλη έχουν κατά καιρούς παρουσιαστεί ειδικά θέματα που αφορούν στην ηλεκτρονική δημοσίευση, ενώ ποικιλία εφαρμογών και διαφορετικά μέσα διάθεσης αναλύθηκαν και στο συνέδριο, θεωρήθηκε προτιμότερο να γίνει εδώ μια πιο γενική προσέγγιση του θέματος.

Ποιες ανάγκες εξυπηρετούν η δημοσίευση και οι δημοσιεύσεις;

Η δημοσίευση (διάθεση των αποτελεσμάτων της αρχαιολογικής δραστηριότητας), αποτελεί θεμελιωμένη υποχρέωση στις αρχαιολογικές νοσημείες, ενώ σε ορισμένες χώρες η δημοσίευση εντάσσεται στο πρόγραμμα της ανασκαφής (από τη δεκαετία του '70 τουλάχιστον στη Μεγάλη Βρετανία, υπάρχουν εγκύκλιες για την οργάνωση, μεταξύ άλλων, της δημοσίευσης των αρχαίων ανασκαφής, που συνδέονται διάφορες επιτροπές, όπως *Frete Report 1975*, *Cunliffe Report 1983*, κ.ά.).

Η αρχαιολογική δραστηριότητα φέρνει στο φως πρωτογενή τεκμήρια (ακίνητα και κινητά ευρήματα), και μέχρι την αναστάσιση και την ερμηνεία τους μεσολαβούν πολλά στάδια: ο αρχαιολόγος πρέπει να τα καταγράφει, μαζί με τις συνθήκες εύρεσης, στα ημερολόγια της ανασκαφής, να τα περιγράφει με συστηματικό τρόπο, να τα τεκμηριώνει με φωτογραφίες, σχέδια, περιγραφές (αυτά που ονομάζουμε δευτερογενή τεκμήρια), να τα μελετήσει – δηλαδή να τα κατατάξει τυπολογικά, στη συνέχεια να τα συγκρίνει με άλλα ανατρεφόμενα στη βιβλιογραφία (στις δημοσιεύσεις). Τα στάδια αυτά της έρευνας καταγράφονται στις δημοσιεύσεις, όπου παρουσιάζονται επιλεγμένα (λόγω του περιορισμένου χώρου) δευτερογενή τεκμήρια, όπως οι περιγραφές, οι διαφορετικοί τύποι εικόνες, κ.λπ. που στηρίζουν τις προτάσεις ανασυνθέτης και ερμηνείας. Γνωρίζουμε συνήθως ό,τι είναι δημοσιευμένο, ενώ το αδημοσίευτο υλικό παραμένει στη σκιά.

Η δημοσίευση αποτελεσμάτων της έρευνας γίνεται σε κάθε στάδιο της αρχαιολογικής δραστηριότητας, από την ανασκαφή και τη μελέτη ως την ερμηνεία των αρχαιολογικών τεκμηρίων, σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης, απειυθινομένη τόσο προς τους ειδικούς όσο και προς το ευρύ κοινό. Στο στάδιο της ανακάλυψης των ευρημάτων, η ενημέρωση των ειδικών αφορά, για παράδειγμα, εκθέσεις και χρονικά των ανασκαφών, που παρουσιάζουν σε τακτά διαστήματα την πορεία των εργασιών ανασκαφής ενός αρχαιολογικού χώρου, πριν από την τελική δημοσίευση, ενώ η αντίστοιχη ενημέρωση για το ευρύ κοινό μπορεί να είναι η ανακοίνωση μιας σημαντικής ανακάλυψης.

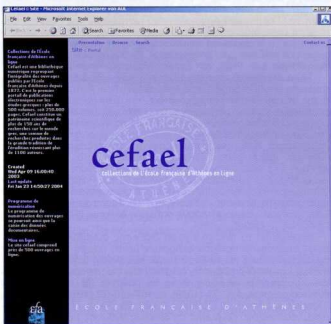
Τη διαφύλαξη και την αρχαιοθήτηση των πρωτογενών και των δευτερογενών τεκμηρίων (που επιβεβαιώνουν στοιχεία, τα οποία δεν έχουν διατηρηθεί, αφού η ανασκαφή δεν είναι αναστρέψιμη) αναλαμβάνουν οι αρχαιολογικοί φορείς. Στη συνέχεια, οι περισσότεροι αρχαιολογικοί συμβολαίνονται τις δημοσιεύσεις, την αρχαιοθήτηση των οποίων οργανώνουν οι βιβλιοθήκες, προσφέροντας συγχρόνως τα απαραίτητα συστήματα πρόσβασης, όπως καταλόγους και ευρετήρια. Η λειτουργία αυτή της αρχαιοθήτησης των δημοσιεύσεων είναι βασική,

αφού κατά τη μελέτη ανατρέχει κανείς συστηματικά στις παλιότερες δημοσιεύσεις. Εξάλλου, η αρχαιολογική γνώση χαρακτηρίζεται από τη συσσώρευση των πληροφοριών, καθώς τόσο η νέα όσο και η παλιότερη πληροφορία έχουν σημασία για την κατανόηση, τη σύγκριση και την ερμηνεία των δεδομένων. Αξίζει ακόμη να τονιστεί ότι όλες αυτές οι πρακτικές γύρω από τις έντυπες δημοσιεύσεις είναι πάγια μεθοδολογία, ενώ οι ηλεκτρονικές εξελίσσονται ακόμη, πράγμα που εζηγεί την «ανασφάλεια» που προκάλουν οι τελευταίες.

Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τη μορφή και τα μέσα διάθεσης του περιεχομένου στην αρχαιολογική δημοσίευση;

Τη μορφή και τα μέσα διάθεσης των επιστημονικών δημοσιεύσεων στην αρχαιολογία εξακολουθούν να επηρεάζουν σημαντικά τόσο η παράδοση όσο και πάγιες ανάγκες: χρονικά και εκθέσεις ανασκαφών, βιβλιογραφίες, βιβλιοκρισίες, μονογραφίες, δημοσιεύσεις ανασκαφών κατά αρχαιολογική θέση, κατάλογοι ή corpus, άρθρα, και –όλο και συχνότερα τα τελευταία χρόνια– πρακτικά συνεδριά και κατάλογοι εκθέσεων. Ορισμένες από αυτές, όπως τα επιστημονικά περιοδικά και οι σειρές των δημοσιεύσεων των ανασκαφών, καθρεπτίζουν τις αρχές οργάνωσης της έρευνας, τουλάχιστον στην κλασική αρχαιολογία, όπως αυτές τεβήκαν στα τέλη του 19ου αιώνα: κατά εθνικούς φορείς και κράτη, που μοιράζονται τόσο τη γλώσσα επικοινωνίας όσο και τις επιστημονικές μεθόδους.

Οι μορφές διάθεσης ή οι τύποι δημοσιεύσεων και τα μέσα διάθεσης εξαρτώνται επίσης και από το κοινό στο οποίο απευθίνονται οι δημοσιεύσεις. Αν οι μορφές διάθεσης προς τους ειδικούς, που αναφέρονται πιο πάνω, είναι καθιερωμένες, εκείνες για το ευρύ κοινό χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία: εκθέσεις, περιοδικά και άλλες εκδόσεις, όπως επίσης οπτικοακουστικά μέσα (τα τελευταία παρουσιάζονται διεξοδικά στο συνέδριο, στο χώρο τόσο της αρχαιολογίας όσο και γενικότερα, της πολιτισμικής κληρονομιάς). Ακόμη, σημαντικό ρόλο παίζουν οι τεχνολογικές εξελίξεις, από τις οποίες η κυριότερη είναι η εισαγωγή των υπολογιστών, με τα χαρα-

1. Εισαγωγική οθόνη του συστήματος CEFael (Collections de l'École française d'Athènes en ligne).

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ

κρηστικά που γνωρίζουμε: όλο και πιο δυνατοί επεξεργαστές, εμφάνιση της τεχνολογίας των πολυμέσων, μέσα αποθήκευσης μεγάλου όγκου δεδομένων, δικτύα επικοινωνίας. Το αποτέλεσμα διαφαίνεται τόσο στην έντυπη εκδόσεις –για παράδειγμα στην απλοποίηση της ποιότητας–, τη μείωση του κόστους και την αύξηση της ποιότητας– όσο και στην εμφάνιση νέων μέσων διάθεσης του περιεχομένου, όπως ο οπτικο δίσκος. Τα νέα αυτά ψηφιακά μέσα –οπτικοί δίσκοι, όπως cd-rom, dvd-rom, για προϊόντα εκδόσεις, και το διαδίκτυο με τα διάφορα συστήματά του, όπως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ο παγκόσμιος ιστός, κ.ά.– εξελίσσονται παράλληλα με τις έντυπες δημοσιεύσεις. Η οργάνωση της αρχαιολογικής δημοσίευσης είτε απευθύνεται στους ειδικούς είτε στο ευρύ κοινό, προσομοιάζεται και εν μέρει μεταβάλλεται σύμφωνα με τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις.

Πώς χρησιμοποιούνται τα ψηφιακά μέσα: Πώς επηρεάζεται η παραδοσιακή δημοσίευση από τα νέα ψηφιακά μέσα διάθεσης και τις εφαρμογές της πληροφορικής;

Το κόστος της εκδόσεως σε συνάρτηση με τον περιορισμένο αριθμό πωλήσεων των εκδόσεων για τους ειδικούς, η δραστη μείωση των χρηματοδοτήσεων στις ανθρωπιστικές επιστήμες σε αντίθεση με άλλους επιστημονικούς τομείς, οδήγησαν την αρχαιολογική δημοσίευση σε κρίση τα τελευταία χρόνια. Πώς θα μπορούσαν λοιπόν τα νέα μέσα διάθεσης να ανακυκλώνουν αλλά και να βελτιστοποιήσουν την ποιότητα των επιστημονικών δημοσιεύσεων; Στη Γαλλία τουλάχιστον, ένα τμήμα των αρχαιολογικών δημοσιεύσεων, οι πληροφορίες καταλόγου με τη μορφή βάσης δεδομένων, θεωρήθηκε ευσταθές να δοθούν σε ηλεκτρονική μορφή, ως συμπλήρωμα της έντυπης δημοσίευσης (P. Arcelin, I. Fauduet, *Base de données sur les sanctuaires romano-celtiques de Gaule*, εκδ. Errance, Paris 1993). Ακόμη, ειδικές μελέτες είχαν στόχο τη συστηματική διερεύνηση της χρήσης οπτικών δίσκων για την αρχαιολογική δημοσίευση, αλλά και την ανάπτυξη πρωτότυπων εφαρμογών (μελέτη του Patrice Arcelin για τον γαλλικό αρχαιολογικό φορέα CNRS, 1997). Αντίστοιχη λειτουργία, προσφέροντας όμως εκτός από τη συστηματική περιγραφή, και την εικονογραφική τεκμηρίωση των αντικειμένων, προτείνε η βάση δεδομένων για τα αττικά επιτύμια ανάγλυφα σε cd-rom, ως συμπλήρωμα μονογραφίας (J. Bergemann, *Attische Grabreliefs des späten 5. und des 4. Jhs. v. Chr.*, εκδ. Biering και Brinkmann, Mόναχο 1997, με το λογισμικό Dyabola, όπως η γνωστή βιβλιογραφική βάση του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Ρώμης), ενώ το μέσο αυτό διάθεσης χρησιμοποιείται επίσης και για την αποθήκευση και τη δημοσίευση επιπλέον εγχρωμών εικόνων, ως συμπλήρωμα των πινάκων μιας μονογραφίας (S. Sieninger, *Arp, Apulien, Makedonien*, εκδ. Philipp Zabern, Mainz am Rhein 2000).

Άλλα πλεονεκτήματα των ηλεκτρονικών εκδόσεων, όπως η δυνατότητα αποθήκευσης όγκου δεδομένων και οι λειτουργίες αναζήτησης στο σύνολο του περιεχομένου, που ήταν μοιρασμένο σε διαφορετικούς τόμους, οδήγησαν στην υιοθέτηση των οπτικών δίσκων ως μέσου διάθεσης του περιεχομένου στις εκδόσεις για ειδικούς στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '90. Χρησιμοποιήθηκαν για μεγάλες βάσεις δεδομένων, που περιείχαν είτε κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας (*Thesaurus Linguae Graecae*, <http://www.tlg.ucla.edu>) είτε βιβλιογραφίες, όπως η *Archaeologische Bibliographie* του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Ρώμης και η *Année Philologique*, ή ακόμη κείμενα και εικόνες για εκπαιδευτικούς σκοπούς, όπως η ψηφιακή βιβλιοθήκη Περούσε, του Πανεπιστημίου Tufts, σε έναν ή περισσότερους οπτικούς δίσκους (βλ. Αρχαιολογία και Τέχνες 72 (1999), σ. 105).

Παράλληλα τα ψηφιακά μέσα διάθεσης συνέβαλαν στην ανάπτυξη σημαντικού αριθμού εκδόσεων με τη μορφή διαδραστικών πολυμέσων ειδικά για το ευρύ κοινό, είτε για τη διάθεση αποτελεσμάτων ερευνητικής δραστηριότητας, είτε με την πρωτοβουλία άλλων πολιτισμικών φορέων, όπως τα μουσεία (βλ. *Le plus beau musée du monde*, δ.τ., 71 (1999), σ. 107-110, 72 (1999), σ. 105-110, ελληνικές εκδόσεις: 70 (1999), σ. 93-95, 75 (2000), σ. 126-127). Σήμερα, νέα προϊόντα εκδόσεως σε δίσκους dvd-rom, με δυνατότητα αποθήκευσης ακόμη μεγαλύτερου όγκου δεδομένων, επαναπροσδιορίζουν διαδραστικότητα, συνδυασμούς των μέσων και αφηγηματική πλοκή.

Η διάδοση της χρήσης του διαδικτύου στους κόλπους της παγκόσμιας αρχαιολογικής κοινότητας έφερε αλλαγές στο χώρο της αρχαιολογικής δημοσίευσης και της εκδοτικής στρατηγικής (ενδεικτικά, για την αναζήτηση πληροφορίας και το διαδίκτυο αρχαιολογικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο, βλ. «Αρχαιολογία στο Διαδίκτυο», δ.τ., 76 (2000), σ. 109-110, 77B (2000), σ. 24-25). Ορισμένα από τα περιεχόμενα σε ψηφιακή μορφή για το επιστημονικό κοινό, που διαθέτουν σε άλλα μέσα, μεταφέρθηκαν στο διαδίκτυο, που προτιμήθηκε λόγω της ευκολίας πρόσβασης: η βιβλιογραφική βάση για την αιγαιακή προϊστορία Nestor (<http://ucaswww.mcm.ucla.edu/classics/nestor/nestor.html>), που αναπτύχθηκε με το πρόγραμμα File Maker, αρχικά διαθέσιμη σε έντυπη μορφή και σε δίσκους, δημοσιεύεται σήμερα στο σύνολό της δωρεάν στο διαδίκτυο, ενώ στην περίπτωση του Περούσε δημοσιεύεται μόνον επιλεγμένο περιεχόμενο (<http://www.perseus.tufts.edu>, δ.τ., 87 (2003), σ. 105-106). Σε άλλες περιπτώσεις χρειάστηκε πρώτα να λυθούν περίπλοκα προβλήματα λογισμικού, όπως για τη βιβλιογραφία αλλά και τις υπόλοιπες βάσεις δεδομένων, που είχαν αναπτυχθεί με το σύστημα Dyabola ή της *Année Philologique*, στις οποίες η πρόσβαση γίνεται με χρονοί (ειδικά για τις αρχαιολογικές βιβλιογραφίες στο διαδίκτυο, δ.τ., 83 (2002), σ. 103-104). Πολύ απαντήσανα συνάντημα τη συμπληρωματική χρήση των δύο μέσων, οπτικών δίσκων για το περιεχόμενο και διαδικτύου για την ενημέρωσή του ή τις λειτουργίες επικοινωνίας, όπως συντηρήσει οι εταιρίες υπηρεσιών πληροφορικής (για παράδειγμα, για την εγκατάσταση της Encarta της Microsoft ή το cd-rom *Le plus beau musée du monde*).

Τι γίνεται όμως με τις έντυπες εκδόσεις; Για το πέρασμα από την έντυπη στη διαδικτυακή δημοσίευση χρειάστηκαν μεγάλα προγράμματα ψηφιοποίησης. Σε πολλές περιπτώσεις πραγματοποιήθηκαν υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ανέλαβε τη χρηματοδότησή τους στο πλαίσιο προγραμμάτων της Κοινωνίας της Πληροφορίας ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '90, για την ψηφιοποίηση, τη διάθεση περιεχομένου στο διαδίκτυο, πρώτα για τις βιβλιοθήκες και στη συνέχεια για άλλους πολιτισμικούς φορείς –κατάλογος περιεχομένων, όπως τα μουσεία και τα κάθε είδους αρχεία. Λίγα ήταν οι αρχαιολογικοί φορείς που κατάφεραν μέχρι σήμερα να ανταποκριθούν στην πρόκληση. Από τα πιο φιλόδοξα προγράμματα είναι αυτό της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής της Αθήνας που διαθέτει από τον Απρίλιο του 2003 όλες σχεδόν τις εκδόσεις της περιοδικής και μονογραφίας (250.000 σελίδες περίπου) με ελεύθερη πρόσβαση στο διαδίκτυο (<http://www.efa.gr>, <http://cefael.efa.gr>, εκ. 1). Ο αρχές ψηφιοποίησης, ανάπτυξης και σχεδιασμού του συστήματος CEFÆEL της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής της Αθήνας παρουσιάστηκαν σε ειδικό συνέδριο στην Αθήνα το 2002. Στάδιακή ψηφιοποίηση και διάθεση του περιεχομένου του συνόλου των τόμων του προέβλεπε επίσης για το *American Journal of Archaeology* (<http://www.ajaonline.org>). Ειδικά όσον αφορά τα αρχαιολογικά περιοδικά, στις περισσότερες περιπτώσεις το διαδίκτυο χρησιμοποιείται για τη διάθεση της επίκαιρης πληροφορίας (π.χ., δημοσιεύοντας τα τελευταία τεύχη), ή για να προσδώσει επιπλέον αξία στην έντυπη έκδοση, παρέχοντας δωρεάν λειτουργίες αναζήτησης στα ευρετήρια και τα περιεχόμενα των τόμων. Αντίθετα, μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι, με ειδικούς στις επιστημονικές εκδόσεις, επιτρέπουν την αναζήτηση στο σύνολο των άρθρων και των τόμων ενός περιοδικού, χρεώνοντας τις υπόλοιπες υπηρεσίες (πώληση άρθρων, κατέβασμα και εκτύπωση άρθρων και μονογραφιών, κ.ά.) –για αρχαιολογικά περιοδικά στο διαδίκτυο, βλ. δ.τ., 84 (2002), σ. 99-100, 85B (2002), σ. 165-166).

Σημείωση

1. Βλ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, λ. «δημοσίευση». Ορισμό της ηλεκτρονικής δημοσίευσης προτείνει ο Διεθνής Οργανισμός Προτυποποίησης με έδρα τη Γενεύη (ISO International Standards Organisation), βλ. <http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46/sc9/standard/690-2e.htm>.

Επικοινωνία: στη διεύθυνση του περιοδικού ή <charatzo@aol.com>.

Τη στήλη της Πληροφορικής επιμελείται η Κατερίνα Χαράτζοπούλου Αρχαιολόγος ειδικευμένη στην Τεκμηρίωση